

Št. 2.

Ljubljana, 16. prosinca 1893.

XXXIII. leto.

Vsebina. Dr. Frančišek vitez Močnik. — S. Rutar: Goriški Kras. — Ukazi in odredbe šolskih oblastev. — Književnost. — Naši dopisi: Iz Kamnika. — Iz Planine. — Društveni vestnik. — Vestnik. — Uradni razpis učiteljske službe. — Listnica uredništva.

Dr. Frančišek vitez Močnik.

II.

Močnik je bil uže ljudski učitelj v Gorici jako delaven pisatelj matematičnih knjig, vendar pa se je prava delavnost marljivega učenjaka, ki je znal svoje temeljito znanje združevati s praktično skušnjo in bistrim vidom za resnične potrebe našega šolstva, jela razvijati šele potem, ko so se preosnovale gimnazije, ko se je ustanovila realka in uvedla zdanja nova ljudska šola.

Čudovito je število matematičnih knjig, s katerimi je Močnik leto za letom pomnoževal šolsko književnost v vseh jezikih avstrijsko-ogerske monarhije. Od leta do leta je izboljševal in popolnoval šolske knjige za ljudske in srednje šole, tako da se ž njim ni mogel meriti nobeden pisatelj matematičnih šolskih knjig. Ker pisatelj tega članka v tem predmetu ni strokovnjak, zatorej tudi ne more izreči končne

sodbe o njegovih knjigah, vendar pa se drzne trditi, da njegovih del gledé metodike, lahko umljivih dokazov in točnih pravil, kakor tudi gledé duhovito-mikavne sestave mnogovrstnih nalog, v katerih je tako prijetno umel spajati potrebe praktičnega življenja z napredki vsakovrstnega znanstva, zlasti prirodoslovja, še nihče ni prekosil. Prepričal pa se je tudi za svojega učiteljevanja, da so se Močnikove knjige na tej ali oni srednji šoli časi nekako prezirno odpravile ter z drugimi zamenjale, toda le zato, da so se čez nekaj let iznova uvedle z večjo častjo. In ako pisatelj teh vrstic primerja normalno šolo, katero jo pohajal pred blizu 40 leti v Ljubljani, s sedanjo našo jednorazrednico, v kateri kot c. kr. okrajni šolski nadzornik vidi, kako spretno desetletni ali najstletni dečki računijo z mnogoimenskimi števili v deci-

malah in kako lahko rešujejo raznovrstne priproste naloge iz geometrije, tedaj si pač misli, koliko se je izbornim Močnikovim knjigam zahvaliti, da se je matematično znanje razširilo tudi v najnižjih slojih našega naroda. Da so pa njegove knjige res izvrstne, o tem pričajo že njih mnogobrojne izdave. Še v tekočem šolskem letu 1892/3. se uporablja na avstrijskih srednjih šolah 9 Močnikovih knjig v nemškem jeziku, 8 v laškem, 5 v hrvaškem, 4 v poljskem, 4 v rusinskem, 4 v slovenskem in 2 v rumunskem, skupaj v 36 izdajah, od katerih so bile nekatere že 23–31krat ponatisnene.

Še večja pa je množina njegovih knjig za ljudske šole. Ž njimi je Močnik preskrbel ljudske šole vseh avstrijskih narodov; v tekočem šolskem letu 1892/93. se uporablja 59 različnih izdav v raznih jezicah naše države. Razven tega pa je Močnik objavil v raznih letih mnogo knjig metodične vsebine, več poučnih spisov za narod o avstrijski denarni veljavi in o meterski meri, spisov, ki so bili prevedeni tudi v vse jezike avstrijskih narodov. Kakor se čuje, so se njegove knjige uvedle tudi na Nemškem in Ogerskem.

Leta 1850., ko je Močnik postal poročevalec o šolskih stvareh pri c. kr. deželni vladi v Ljubljani, bilo je naše ljudsko šolstvo jako zanemarjeno. Učiteljstvo je živelo v slabih gmočnih razmerah; ljubezen do napredka in poklica je uničila celo pri mlajših učiteljih takrat jako cvetoča protekcija; poučevalo se je suhoparno in mehanično; učne knjige so bile nerabne in učnega načrta ni imela niti glavna šola, da ne govorim o trivijalni šoli. Vsled tarih razmer je imel nadarjeni in za ljudsko blaginjo jako vneti šolski poročevalec dovolj dela. Najprej je izgotovil učni načrt glavnim ljudskim šolam. A ko učiteljski zbor ljubljanske normalke tega novega načrta ni hotel uvesti, ker je določeval po 8 ur na teden do tedaj preziranemu slovenskemu jeziku, tedaj je Močnik, dasi je bil mehkega srca pri neki inspekcijski konferenciji učiteljem

zapretil z odločnimi besedami: „Dobro, gospoda, če vi nočete, moram od vas zahtevati vaših dokumentov. Jaz bom že našel učiteljev, ki se bodo radi udali mojim namenom!“ In upora je bilo takoj konec.

Šole je pridno nadzoroval ter ob tacihi prilikah vedno priporočal nazorni nauk. Sploh pa je obračal vso pozornost v to, da se z ljudsko-šolskim poukom ustreza dejanskim narodnim potrebam, ter da se učiteljstvo zanj temeljito pripravlja. Da bi prej dosegel svoj plemeniti smoter, obdaroval je večkrat po nadzorovanji mlade pridne in za napredek vnete učitelje z metodičnimi in leposlovnimi knjigami ter jim priporočal pridno čitanje. Med svojim službovanjem pa je doživel tudi marsikaj smešnega. Nekoč je nadzoroval šolo v neki oddaljeni vasi. A ko nikogar ne najde v učilnici, gre v učiteljevo stanovanje. V sobi se nameri na črevljarja, kateri je krpal učiteljevo obutalo. Poleg črevljarja na tleh so se igrali učiteljevi otroci oblečeni v srajčke, okrog peči pa so bili zbrani učenci. Učitelj je stal sredi sobe ter poučeval učence in ob enem nadzoroval črevljarja in svoje otroke.

Kot poročevalec v šolskih stvareh je Močnik vso svojo pozornost obračal v izboljšanje šolske književnosti in ker sam, če tudi je bil večinoma zjutraj že ob 5. uri pri svojem delu, ni mogel storiti vsega, poiskal si je pridnih in sposobnih sodelovalcev. Ti so bili: župniki Blaž Potočnik, Peter Hicinger, Lovro Pintar in tedanji posebno nadarjeni mladi učitelj ter sedanji upokojeni in v Ljubljani živeči ravnatelj Andrej Praprotnik. Po Močnikovem navodilu in vplivanji so spisali ti gospodje, zlasti Praprotnik, dva abecednika, dvojce slovenskih beril, nemško berilo za Slovence in nemško-slovensko slovnico s posebno uporabo najnovejših metodičnih pridobitev. S temi in nekaterimi drugimi knjigami je uvedel Močnik na Kranjskem utrakvistično šolo, ki je iz-

podrinila prejšnjo manj uspešno samo nemško glavno šolo.

Gmotno stanje učiteljstva bilo je zelo neugodno. Učitelji ljudskih ali takoimenovanih trivijalnih šol, njih vdove in sirote niso dobivali pokojnine. Kadar so ti po zvestem izpolnovanju svojih dolžnostij zaradi starosti duševno ali telesno opešali, prepustili so jih bridki usodi, katera je srečnejšim naklonila službo cerkovnika ali pa organista, manj srečni pa so živeli v jediščini. Vdove in sirote so imele le pravico do miloščine („Armenkreuzer“). Žalosten položaj kranjskih učiteljev, katerih ogromen odstotek je bil zategadelj, da so jih lahko odstavljali in premeščali po svoji volji — samo začasno nameščen, pekel je zelo milosrčnega, usmiljenega, blagodušnega in plemenitega c. kr. šolskega svetnika. Ker pa pri tedanjih razmerah ni bilo pričakovati povišanja učiteljskih dohodkov in preskrbeti onemoglih učiteljev, njih vdove in sirote zakonitim potem z deželnimi sredstvi, izprožil je Močnik misel, da se osnuje „društvo v podporo vdov in sirot kranjskih učiteljev“. Na njegovo prošnjo in po njegovem posredovanju je podarila kranjska hranilnica velikodušni dar 6000 gld., s katerim se je leta 1860. ustanovilo prepotrebno društvo, ki že toliko let blagotvorno deluje. Če tudi je društvo ves čas svojega obstanka podpiralo z znatnimi vsotami učiteljske vdove in sirote, razpolaga dandanes z ogromno vsoto 51.000 gld.

Nad trideset let je bival Močnik izven Kranjskega, a ljubezen njegova ni ugasnila do prekornega društva in kranjskega šolstva. Vedno se je zanimival za „vdovsko društvo“ ter je vsa leta vsacega prvega prosinca pošiljal „Vrtčevemu“ uredništvu večjo svoto za „vdovsko društvo“, za „Narodno šolo“ in za „Vrtec“, katerega je plačeval po 4 izvide.

Z dr. Frančiškom vitezom Močnikom je umrl delaven in zvest staro-avstrijski

uradnik, najplemenitejši in največji dobrotnik našega šolstva kranjskega učiteljstva. Bodi mu blag in trajen spomin!

Dodatek.

Kako so častili in ljubili tedanji kranjski učitelji svojega dobrotnika in voditelja, razvidi se iz sledeče And. Praprotnikove pesmi:

Mile čutila pri odhodu blagorodnega gospoda dohtarja Franceta Močnik-a, c. kr. šolskega svetovavea in nadzornika ljudskih šol.

Izrekli hvalečni šolski učenci na Kranjskem 15. listopada 1860.

Tvoje smo cvéčice
Se ti poklanjamo!
Vodnik.

Hitro cvetice so nam usahnile,
Zgodaj minulo je leto gorkó,
Ptice prekmalo so nas zapustile,
Drevje tak zgodaj stoji že goló; —
Bérzneje še so nam leta zbežale
Ktere so = **Tabo** cvetele pri nas;
Mile čutila so vse nas navdale,
Ko se napočil ločitve je čas.

Skušen umétnik narisa osnovo —
Kak naj se novo poslopje začne,
Kaže kak gladi se kamnje sirovo —
Káko se stavi, da v versto vse gre;
Táko si tudi pri navku, izreji
Mojster gotoví nam vedno **Ti** bil;
Svetel obraz je v ljubezni gorkeji
Tebi se, ko si nas réšno budil.

Tvoja beseda je bila odkrita —
Redko tak jezik se zdaj govori —
Segala v sèrce, od koder izvita,
Zernu enaka, ki bistro kali.
Rane, težave spoznaval si naše,
Trud neprestanjen je bil **Ti** sladkost, —
Trebil marljivo domače si paše,
Živel za národ, cesarja, krepóst.

Bog naj **Te** plača obilno, bogato,
Kar si zasadil domovju v sèrcé,
Rastlo, doneslo bo sadje nam zlato,
Zraven blísalo bo **Tvoje** imé. —
Sèrc prehvaležnih **Te** spremlja obilo,
Venec spomina **Ti** spleta naš rod;
S solznim očesom rečemo še mило:
Bog Te obvari in vodi pòvsod!